

UDK 811.112.2'373.7(049.3)
811.134.20'373.7(049.3)

Primljeno: 13. 03. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Karlo Budor

PERCEPCIJA I METAFORIZACIJA ZLA U TRI EVROPSKE KULTURE: LINGVISTIČKE EKVIVALENCIJE I RAZLIKE

(Sanela Mešić, Edina Spahić, *Đavo nije samo u detaljima: Kontrastivna lingvokulturološka studija, Dobra knjiga, Sarajevo, 2021*)

Autorice Sanela Mešić, germanistica, i Edina Spahić, hispanistica, obje profesorice Filozofskog fakulteta u Sarajevu, objavile su vrlo zanimljiv znanstveni rad pod naslovom ***Đavo nije samo u detaljima: Kontrastivna lingvokulturološka studija***. Pravi predmet njihova istraživanja tradicionalna je lingvistička semantika nazivala semantičkim ili leksičkim poljem, što podrazumijeva određeni skup pojmova, riječi i izraza srodnog, više-manje sličnog značenja i/ili formalnog oblika. Autorice su se opredijelile za opis i tumačenje jednog konkretnog polja koje svojim bogatstvom nudi mnogo karakterističnih primjera podobnih za adekvatnu filološku, lingvističku, tekstološku i kulturološku analizu toga fenomena. Kako i sam naslov sugerira riječ je o lingvokulturološkoj studiji u kojoj se iz pragmatičkog i semantičkog kuta, kontrastiraju frazeološki izrazi motivirani figurom đavola u tri jezika različite geneologije – njemačkom, španskom i bosanskom, tj. u tri evropske kulture – germanskoj, romanskoj i slavenskoj, a sve s namjerom da se pokuša odgovoriti „u kojoj se mjeri ove tri kulture podudaraju kada je u pitanju percepcija nadnaravnog bića kakvo je đavo, odnosno gdje se one razilaze” (str. 69).

Tekstualni materijali na kojima je provedeno ovo istraživanje jesu gotovo sveobuhvatni i vrlo raznoliki; to su doktrinalni crkveno-teološki kanonski tekstovi (svete knjige), paremiološke zbirke i antologije (tradicionalno poslovično tzv. *narodno blago*), umjetnički, književni, dokumentarni, ozbiljni kao i neki frivolniji tekstovi

raznog porijekla. Svi ti zabilježeni i dokumentirani zapisi i izričaji zorno odražavaju, s jedne strane, stalno nastojanje da se ostane u okvirima prethodno zadanih kanonskih denotativnih tumačenja, dok je, s druge strane, zamjetna i težnja da se u svakodnevnoj, osobito pučkoj uporabi, iste norme nadopunjuju, mijenjaju pa i iskrivljuju zahvaljujući raznim konotativnim manipulacijama.

Nakon uvodnog dijela autorice se u drugom poglavlju bave kompleksnom vezom između kulture, religije i jezika „Kada govorimo o jeziku neminovno govorimo i o religiji, ne samo zbog činjenice da se prva lingvistička razmišljanja vezuju za religijske tekstove, nego i zbog, činjenice da je širenje religije povezano sa širenjem jezika“ (str. 15).

Vodeći se Flaschovom tvrdnjom da ko želi upoznati Evropu „mora proučiti Boga i đavola“ autorice se u svojoj studiji bave percepcijom đavola u evropskoj povijesti religija. Tradicionalne svete knjige, tj. temeljni dogmatski religijski tekstovi (Biblija, Tora, Kur'an) svih triju najvećih monoteističkih religija poteklih od Abrahama – judaizam, kršćanstvo i islam – posjeduju vrlo mnogo dodirnih točaka. Gotovo univerzalno u njima Boga – nazivao se on Jahve ili Allah – prikazuje se kao načelno oličenje Dobra, dok se njemu nasuprot supostavlja čitav niz raznih likova koji su ustvari svojevrsne personifikacije Zla ili Grešnosti.

Kad je riječ o Bogu, postoje brojne dogmatske i formalne zabrane njegova izravnog imenovanja i spominjanja u svetim knjigama, te su se u njima nametnula i uvriježila neka nadomjesna eufemistička terminološka rješenja: *Gospodin, Svevišnji, Svemoćni, Otac, Bezgrešni*... itd. Doduše, s tim u vezi valja spomenuti kako se katkad mogu nazrijeti i poneke dvojbene i ne odveć pozitivno intonirane izreke, kao npr. ona egoistična: »Bog je najprije sebi bradu stvorio!«, čime se kanda hoće prikazati da ni sam Bog nije uvijek nepogrešiv i dokraja objektivan.

Nasuprot teološki *pozitivnoj* božjoj strani, povijest njoj protivnog *negativnog* koncepta civilizacijski i kulturološki isprepleće se ne samo s teologijom već i s mitologijom, etnologijom, psihijatrijom, umjetnošću, književnošću, folklorom i kojekakvim pučkim predajama. Pritom održava svoju validnost i razvija se nezavisno unutar svake pojedine vjerske tradicije, premda vrlo često na začuđujuće podudaran način, na šta autorice i ukazuju. To se povijesno očituje u mnogim različitim kontekstima i kulturama, te se negativnim antropomorfnim likovima pridodaje čitav niz različitih više ili manje usvojenih odnosno preuzetih negativnih kvalifikacija: *Vrag, Đavao, Satana, Sotona, Demon, Šejtan, Lucifer, Teufel, Belzebub, Mefistofeles, Nečastivi, Zloduh*... Svi ti šaroliki nazivi, bez obzira na svoje porijeklo i postanak, u religiji predstavljaju personifikaciju zla, općenitog protivnika ljudi i Boga, te se smatraju objektivizacijom

neprijateljskih i destruktivnih sila; oni su ustvari svojevrsan *antropomorfizam zla* kakav se može susresti u različitim kulturama. Zahvaljujući pripisivanim živopisnim atributima kojima se takvi negativni likovi opisuju kao plavi, crni ili crveni, te se likovno prikazuju s rogovima na glavi, iskeženih zubiju, isplažene jezičine, s repinom i sl., predodžba o takvim »negativcima« – koja je isprva možda trebala biti ozbiljno shvaćena – s vremenom se posve profanirala. Postupno se većina njih svela na najobičnije komične likove koji krase ne samo naivne pučke igrokaze, nego čak i prava crkvena prikazanja. Stiglo se dotle da se figure đavola danas pojavljuju i u reklamama kao i na omotima slatkiša i kojekakvih drugih proizvoda opće namjene (ljekarije, farmaceutski i kozmetički pripravci i sl.). Štoviše, ako je riječ o nekoj nedozvoljenoj radnji, redovito se pokušava prizvati đavolovu pomoć ili se, u najmanju ruku, nastoji utjecati na njega kako barem ne bi smetao. Može se reći kako je francuski pjesnik Charles Baudelaire (1821–1867.) posve ispravno zaključio: »La plus belle des ruses du diable est de vous persuader qu’il n’existe pas.«, odnosno da je najveća lukavost đavola upravo ta što vas je uspio uvjeriti da on niti ne postoji (*Le Spleen de Paris – Petits Poèmes en prose*, 1869).

Posebno je važno istaknuti prostorno omeđenje ovoga proučavanja. Premda analiza ima komparativno obilježje te u obzir ponajviše uzima višejezične, višenacionalne, raznolike etničke, višekonfesionalne kao i multikulturalne faktore, koji općenito karakteriziraju prostore Republike Bosne i Hercegovine, prikazane činjenice ukazuju na mnoge specifičnosti i kompleksnosti takve situacije. Treba podsjetiti da na tom relativno malom prostoru supostoje, miješaju se i uzajamno višestruko utječu jedni na druge mnogi čimbenici – prisustvo nekoliko vjerskih zajednica (većinski muslimani, kršćani pravoslavci, rimokatolici i, u manjoj mjeri, pripadnici pojedinih reformiranih protestantskih denominacija); njima valja dodati i nešto manje skupine Židova, od kojih su jedni (Sefardi) orijentalnog i romanskog porijekla, dok su drugi (Aškenazi) pretežno centralno-europskog porijekla; prvi se služe jezikom koji se obično naziva *sefardski*, *židovskošpanjolski*, dok su oni drugi pridonijeli germanizirani govor, tzv. *jidiš*. Zahvaljujući svemu tome, u jezičnom i kulturološkom pogledu situacija je iznimno složena, što su autorice uspjele vrlo točno registrirati.

Autorice se odlučuju baviti frazemima jer, kako tvrde, oni su skala više u učenju novoga jezika zbog njihovog idiosinkretičkog karaktera. Pri analizi frazema sa sastavnicom *đavo* fokus je stavljen na funkcionalno-semantičku te kontrastivnu analizu. Mnoštvo primjera frazema te njihova akribična analiza omogućila je autoricama da ih grupiraju na one čiji se konotativni značenjski sadržaji temelje na fizičkim i karakternim konceptualizacijama đavola. Kontrastiranje frazema ima za cilj pronala-

ženje potpunih, parcijalnih i nultih ekvivalenata, pri čemu autorice sugeriraju da će upravo nulta ekvivalencija najznakovitije ukazati i na kulturalne razlike u percepciji figure đavola, odnosno u metaforizaciji zla.

Knjiga autorica Mešić i Spahić neosporno je vrijedna znanstvena studije pisana poštujući sve stručne i znanstvene kriterije, koja na zadovoljavajući način primjenjuje i slijedi uzuse uobičajene u ponajboljim lingvističkim istraživanjima, čemu je svakako dodatni obol dala i vrlo iscrpna i sveobuhvatna bibliografija konzultirane literature. Ništa manje značajna je i činjenica da su autorice veoma spretno savladale i različite pristupe kontraverznoj figuri đavola.

Unatoč tome što se radi o strogo naučnom radu, namijenjenom prevashodno lingvistima koji se bave kontrastivnom frazeologijom i teorijom prevođenja, ova knjiga svojim kvalitetnim pristupom, kao i zahvaljujući stilu kojim je napisana, trebala bi pobuditi interes ne samo kod »profesionalaca«, nego i među znatiželjnim i zainteresiranim amaterima kao i svim ljubiteljima pametnog i zanimljivog štiva.

Adresa autora
Author's address

Karlo Budor, red. prof. u miru
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
kbudor@yahoo.es